

ES HITES D'ARAN

Entrada ja era Edat Mejana e entà evadir-se dera pression qu'exercien sus era Val es Comdes de Comenges, Palhars e Ribagorça, en an 1.175 es Aranesi heren qu'Alfons I eth Cast, rei d'Aragon, signèsse damb eri eth Tractat d'Emparança, que les autrejaue eth pruvuletge de gaudir e auer plea possession de peishius, bòsqui e aigües. Eth rei aquerie eth compromís de defener-les de possibles enemics e es aranesi pagauen coma tribut un galín (mesura d'uns 20 litres d' horment) per casa o *fogaje*, (huèc-larèr).

En 1.313 Jaime II ratifiquèc e amplièc aguesti pruvuletges en document coneishut coma Èra Querimònia. Siguec aguesta ua forma intelligente d'assegurar qu'un territòri plaçat en centre deth Pirenèu, en vessant nòrd li contunhèsse d'èster proclive e que siguesse un obstacle mès a possibles invasions que podessen arribar des deth nòrd. Ei aguest eth testimòni dera clarividència des aranesi que en aqueri moments difícils e escurus arriberen ara conclusion de que se deuïen èster defenssadi per un senhor damb armes en un moment de perill e ostilitat, eth mès gran des senhors ère eth madeish rei. D'aguesta manèra, damb er acòrd e damb tot eth sens deth dret medievau, ei coma se pacten es privilèges e fors dera Val d'Aran e aguest des d'lavetz serà patrimòni dirècte deth Rei

Per tot açò podem díder alavetz qu'era Val d'Aran ère ua isla de libertat, en contrast damb es regions vesies, (Palhars, Ribagorça o Comenges) a on era poblacion agricòla e ramadèra ère sometuda a d'auti drets senhoriaus.

Cau dide qu'eth privilègè dera Querimònia siguec confirmat per quasi toti es reis des d'Alfons IV (1328) enquia Fernando VII (1817). Siguec damb Isabel II, en 1835, damb era naua division territoriala que s'incorporèc era Val ara provincia de Lhèida

En 1.613 en tot regnar Felip III, Juan Francisco de Gràcia e Tolva, jurista aragonés, recopile e actualize es tèxtes d'Èra Querimònia en nau document coneishut coma “Es Ordinacions, Pragmática e Edictes Reiaus dera Val d'Aran”. Damb aguest document podem veir coma era Val ère constituïda coma ua societat politica e administratiuament fòrça evolucionada e estructurada entara sua epòca. Aguest document introdusic un nau sistèma d'eleccion des conselhèrs e sindic generau: era insaculaciòn.

Eth primèr dimenge de seteme, dempús de sènter missa, ena glèisa de Sant Miquèu de Vielha, en preséncia deth Governador Reiau, un mainatge trège es redolins e atau es rolèus de papèr que dauen a conéisher es representants de cada terçon ath Conselh Generau. Seguidament s'escuellie eth Sindic eth quau damb es sies pro-òms, caps de familha, constituïen, eth Conselh Generau dera Val d' Aran.

Es ahèrs importants qu' auïen a veir damb era vida dera Val èren objècte de decision deth Conselh. Eth Síndic ère Cap deth Govèrn dera Val e era sua mission principau ère era defensa des sons fors e pruvuletges.

En 1.812 es Corts de Cadis apròven era naua constitucion liberau e anullen es privilètgés des Aranesi. En 1.835 damb era creacion dera província de Lhèida, eth Conselh Generau serie suprimit e era Val serie incorporada ara naua division administrativa.

Ja enes moments mès actuaus e damb era arribada dera democracia a partir de 1.976, era reconeishença dera entitat istorica de Catalonha e era instauracion dera Generalitat, era Val experimentèc un massiu moiment d'identitat e revindicacion a favor dera reconeishença dera singularitat istorica e dera dotacion d'un règim especifici d'autogovèrn e atau en Estatut d'Autonomia de Catalonha de 1.979 s'includís era reconeishença des drets lingüistics e politics d'Aran.

Eth 13 de junh de 1.990, eth Parlament de Catalonha apròve eth tèxte, acordat per consensus pes fòrces politiquas araneses, dera Lei de règim especiau dera Val d'Aran. Damb aguesta lei demoren seigudes es bases entà poder convocar eleccions ath Conselh Generau d'Aran en tot modificar era forma tradicionau entà garantir era proporcionalidad en foncion deth nombre d'abitants de cada terçon (circonscripcion electorau).

Eth 17 de junh de 1.991 se constituïc eth Conselh Generau e en aguesti moments podem díder qu'eth Govèrn dera Val d'Aran ei ua autonomia laguens de ua auta autonomia: era autonomia aranesa laguens dera autonomia catalana. Eth Conselh a plea competéncia sus era major part des airaus administratius, en ues autes era competéncia ei compartida e demoren es pòrtes daurides a qu'eth Conselh pogue optar a naues competéncies que determine eth Parlament.

En 2006 damb eth Nau Estatut d'Autonomia de Catalonha se genère un increment ena autonomia aranesa qu'a de veder-se plasmat en redigit e posterior desplegament dera naua Lei d'Aran, ja acordada per consensus pes desparrèras fòrces politiquas araneses.

En data de 22 de seteme de 2010 s'apròve era *Lei der occitan, aranés en Aran* qu'ei eth marc qu'a de pujar er emplec dera lengua propia, er aranés, as mès nautes còtes en toti es camps, der ensenhamet, eth juridic, dera premsa, des mejans de comunicacion e damb era sua Acadèmia propia de normalizacion dera lengua.

Com podem veir Catalonha quan a estat en potestat de podec hèr a auut eth reconeishment cap ara Val d'Aran qu'era volerie receber per part der Estat. Aguestes maximes hites s'an artèhut dera man e damb eth pacte deth catalanisme politic. Eth nòste reconeishment coma pòble e eth maxim benèter artèhut enquia ara entara gent, d'Aran, passe peth pacte e respècte mutu damb eth catalanisme fòrt convençut e respectuos.

Era subsisténcia coma territòri, coma pòble, avalat per ua istòria, per ues institucions e damb ua lengua pròpia, e damb nauti nivèus de benèster, sonque se poden arténher e seguir defensant damb uns convençuts pòstulats nacionalistes, d'amor ara tèrra, atau coma ac an hèt es nòsti auantpassats a traùs deth temps.

Jèp de Montoya
Cap de Cultura e Politica Lingüistica deth Conselh Generau d'Aran.
Membre der Institut d'Estudis Aranesi.